

Naslov: Između stereotipa i subverzije
Datum: 13.12.2007
Država, Izvor, Izdanje: Hrvatska, Zarez, ,
Stranica: 10
Površina: 1907 cm²

Između stereotipa i subverzije

Natka Badurina

Marija Jurić Zagorka i hrvatska kulturna povijest

Dani Marije Jurić Zagorka, u organizaciji Centra za ženske studije i Odsjeka za komparativnu književnost zagrebačkog Filozofskog fakulteta, od 26. studenog do 2. prosinca 2007.

ono što je Stanko Lasić ispuštio u svojoj započetoj monografiji o Zagorki – njezinu političnost i rodnu dimenziju – današnje istraživačice i istraživači vide kao uporišnu točku za preispisivanje Zagorkina mjesta u hrvatskoj kulturnoj povijesti. Geneza je, dakako, kreativan i uzvodan proces, a duhovni su potomci uvijek nezakoniti. Može li onda Zagorka, od spisateljice satjerane u limb trivijalnosti, postati jednom od naših uglednih pomajki? Obljetnička prigoda u pedesetoj godini od njezine smrti pritom je samo izvanjska izlika za duži proces preispitivanja njezine baštine što se provodi u post-tranzicijskom vremenu – a upravo nas ono uči kako trivijalnost ne valja olako shvaćati.

Detektivska potraga za Zagorkom

Dane Marije Jurić Zagorka od 26. studenog do 2. prosinca 2007. organizirali su Centar za ženske studije i Odsjek za komparativnu književnost zagrebačkog Filozofskog fakulteta, u suradnji s Hrvatskim novinarskim društvom i Hrvatskim društvom pisaca, i uz pokroviteljstvo Grada Zagreba koji bi ovom manifestacijom trebao biti potaknut na razmišljanje o potrebi Zagreba da dobije svoju žensku sobu – virtualno, ali i realno mjesto u kojem bi se prikupljala temeljna građa za istraživanje ženske povijesti. Nedostatnost postojećih arhiva za takvu vrst istraživanja upravo je vapijuća u Zagorkinu slučaju, pa su se gotovo sve sudionice i sudionici skupa, bez obzira na različite tematske i teorijske interese, bar u nekom dijelu svog istraživanja uputile u arhive u neizvjesnoj potrazi za činjenicama iz Zagorkina života i djela, od kojih su neke doista elementarne – poput, na primjer, datuma rođenja. Čini se da se na putu od rasute ostavštine, još uvijek u privatnom posjedu, do gotovo raspadnutih primjeraka Zagorkinih časopisa u Sveučilišnoj knjižnici, istraživačica upušta u detektivsku avanturu, po mogućnosti preodjevena u Sherlocka Holmesa, ili, još prikladnije, Zagorkina Šimeka.

Slavica Jakobović Fribec na skupu je uvjerljivo pokazala kako rad na biografiji Marije Jurić mora ići tragom Hobsbawmove ideje o "autobiografiji politiziranog stoljeća". Vodeći se signalima političkih termina koje Zagorka

koristi u svojim autobiografskim tekstovima (iz kojih se, na primjer, može vidjeti da je oko 1903. čitala Marxa), kao i suvremenim feminističkim napuikom o tome kako je osobno političko, povjesničarka Jakobović Fribec u stanju je uočiti preklapanja privatnog i javnog u Zagorkinu životu, i pri tome dati posebnu težinu njezinom dosad slabo vrednovanom javnom angažmanu. Zagorkine misli o kolektivnom – rodnom ili nacionalnom – ropstvu, te o žudnji za emancipacijom, proizašle su iz potkrovlja u koje je, za kratkotrajnog prvog braka, doslovno bila satjerana (što je znakovita podudarnost s metaforom ludakinje u potkrovlju, upotrijebljenom u djelu feminističkih teoretičarki Gilbert i Gubar za prikaz ženskog pisanja). Odatle je Zagorka pobjegla ne tražeći novo kućansko, zatvorsko ili psihijatrijsko sklonište, već svoje, makar usamljeno, mjesto na cesti, u prostoru javne riječi. Jakobović Fribec promatra Zagorkino probijanje kroz muški svijet novinstva i politike, u kojem je postajala svjedokom, aktericom i konačno (osobito poslije 1903.) autoricom, subjektom otpora, a da pri tome nije gubila ženski identitet. Kao u fotomontažama dokumentarnog filma redateljice Biljane Čakić-Veselić, premijerno prikazanom nedavno u Zagrebu i na HTV-u, Zagorka se u povijesne fotografije uličnih događaja ne upisuje preodjevena u muškarca (na što je povremeno u životu bila prisiljena, premda rjeđe no njezini pustolovni likovi), nego u svojoj starinskoj dužoj opravi.

Između zaborava i opsesivnog pamćenja

Jesmo li je takvu, javnu i angažiranu, posve zaboravili? Mjesto Zagorka u hrvatskoj kulturnoj povijesti negdje je između zaborava i opsesivnog pamćenja, tvrdi Tatjana Jukić. Insistiranje na golemom opsegu, i istovremeno na trivijalnosti najpoznatijeg dijela Zagorkina književnog rada, simptom je koji ukazuje na to da kulturni sistem Zagorku isključuje, da bi se uspostavio kao homogeno polje, ali se istovremeno i neprestano na nju vraća, proživljavajući

Kad se 1918. u Budimpešti održavao svjetski kongres za žensko pravo glasa, Zagorka je umjesto na nj otišla na slavenski kongres u Prag, upozoravajući da, jednako kao žene, tako ni Hrvatska nema suverenitet. Zagorkine nesuglasice na feminističkoj sceni imaju svoje klasne aspekte (uključuju njezin senzibilitet za "obične žene"), a spoj klasnog s nacionalnim kod nje je dakako nadaleko zaobišao eksplozivnu mješavinu nacionalnog socijalizma, koji je Zagorka zarana prepoznala kao društveno zlo

Naslov: Između stereotipa i subverzije
Datum: 13.12.2007
Država, Izvor, Izdanje: Hrvatska, Zarez, ,
Stranica: 10
Površina: 1907 cm²

ono najteatralnije iz njezina opusa, u nemogućnosti da ju zaboravi. Taj uvid u nemogućnost prorade Zagorkinog kulturnog nasljedstva vodi Tatjanu Jukić do zaključka o Zagorki kao simptomu melankolije hrvatske kulturne povijesti. No najzanimljivije je da je ona sama tu melankoliju već upisala u svoje djelo: ona je i sama, tvrdi Jukić, melankolična prema nacionalnoj prošlosti. Njezin ekscenčni historizam i opseg opusa svjedoče zapravo o Zagorkinoj nijemosti. U takvom se viđenju *Kneginja iz Petrinjske ulice* (1911.) pokazuje kao detektivski roman o melankoliji, u kojem se pojmovi pamćenja, nasljeđivanja i majčinstva dekonstruiraju pripovijesću o melankoličnoj pomajci koja je zadovoljila tuđu, a ne vlastitu želju za potomstvom.

Borbu za žensko pravo na javni angažman možemo shvatiti kao borbu za pravo žene da bude odrasla – pravo koje joj često priječi njezina vlastita majka, kao stražarica ostanka unutar patrijarhalnih okvira (ovdje se moram sjetiti bolnog uzdaha Ivane Brlić Mažuranić: "Što ćeš kad su i najbolja i najčestitija odrasla djeca nesnosna u svojoj odraslosti!", *U potrazi za Ivanom Sanje Lovrenčić*, str. 297). Zagorka je, unatoč svome djetinjem trudu da ugoditi majci, bila ipak ta nepodnošljiva kći, a pritisak psihoanalitičke proždiruće majke u njezinu životu i djelima na skupu je bio predmet analize Željke Matijašević.

U novinskom tekstu iz 1909.

Napredna žena i današnji muškarci
Zagorka govori o miješanoj muško-ženskoj prirodi, no u usporedbi s nadilaženjem rodnih identiteta u *Vlastitoj sobi* V. Woolf (usporedbu je poduzela Maša Grdešić), njezini su stavovi mnogo tradicionalniji. Tek u književnim djelima ona potpunije razvija koncept androgi-

nije, pa Grdešić zaključuje kako su neki njezini likovi snažnih žena divno čudovišni poput Orlanda V. Woolf. Stvar je u tekstualnosti: onoj koju je, prema Butler, Foucault zanemario kad je čitao Herculininu naknadnu rekonstrukciju događaja, pisanu iz muškog roda. Grdešić smatra da je književnost privilegirano polje reprezentacije čudovišnog, jedino u kojem ono prestaje biti čudovišno, i ne biva prognano i stigmatizirano kao što je to Zagorka bila u društvu koje ju je okruživalo. (O položaju žene u patrijarhalnom društvu, na osnovu *Kamena na cesti*, govore su i Gordana Galić i Eldi Grubišić Pulišelić.)

Revolucionarne junakinje u stvarnosti i fikciji

Zagorka je pak htjela pokazati da njezini neobični ženski likovi ne žive samo u literaturi, pa ih je potražila, ili im se domislila, u povijesti. Povijesno-publicističkoj knjizi *Neznana junakinja* iz 1939. posvetila je svoje izlaganje povjesničarka Ida Ograjšek Gorenjak. Je li uopće postojala Jagica Jug, koja je prema Zagorki 1903. u Zaprešiću inicirala demonstracije skinuvši mađarsku zastavu, a o kojoj šute svi ostali izvori? I koja je prava istina o demonstracijama iste godine na Markovu trgu, u kojima su se, po svemu sudeći, žene našle jer ih je Zagorka pozvala na misu, a ne na demonstracije, kako je to sama ponegdje prikazala? Nasuprot tome, Ivana Levstik založila se za dokazivanje vjerodostojnosti povijesnih činjenica u *Gričkoj vještici*, a na pitanja o tekstualnosti i žanrovskim odrednicama (gotskog i znanstveno-fantastičnog) diskusiju su vratili Biljana Oklopčić i Tomislav Šakić.

Tijekom simpozija postajalo je sve jasnije da Zagorkino pisanje i djelovanje neće biti moguće jednoznačno odre-

Naslov: Između stereotipa i subverzije
Datum: 13.12.2007
Država, Izvor, Izdanje: Hrvatska, Zarez, ,
Stranica: 10
Površina: 1907 cm²

ditu, jer se ono kreće među ideološki i kulturno suprotnim pojmovima, stvarajući ponekad čudovišne spojeve. Tako je, zahvaljujući istraživačkoj strogosti sudionica, skup izbjegao novo stereotipiziranje Zagorke, ovaj put u feminističkom ključu. Suzana Coha, na primjer, u izlaganju o Zagorkinom *Ženskom listu* ukazuje na sraz tradicionalnog i feminističkog pristupa ženskim temama (što podsjeća na neke današnje ženske časopise, u kojima su pokušaji liberalnijih suradnica da subvertiraju "ženskaste klišeje" mnogo neuvjerljiviji i sramežljiviji nego što su to nekoć bili Zagorkini). U mnogo čemu Zagorka potvrđuje patrijarhalne stereotipe: senzacionalizira političke vijesti, na primjer, ili objavljuje šale koje djeluju kao nastavak malograđanskih "smješica" iz devetnaestostoljetnog tiska (*Zašto se materinji jezik zove materinjim? Jer otac nikad ne dođe do riječi*). Zagorka, dakako, svoj identitet gradi unutar diskursa koji ju je proizveo – i njezine mogućnosti subverzije obilježene su njegovim granicama.

Coha se oslanja na teoretičare pojma mnogostruke modernosti – Samuela Eisenstadta, koji govori o kontaminiranim oblicima modernih kultura u današnjici, i Rite Felski, koja prati raznolike oblike modernosti s obzirom na rodne odnose. U mnogolikom liku moderne kulture, treba se baviti i njegovim nedominantnim aspektima. Primijenjeno na Zagorku, to znači upravo ono što je ona sama htjela da od nje vidimo: puno likova (potpisivala se raznim pseudonimima), nejasno podrijetlo (pa i datum rođenja), transgresiju rodne zadanosti ("ženskasti klišeji" i njihovo izvrtanje), nestabilnost ideoloških koncepta (feminizma i socijalizma, na primjer).

I feminizam i nacionalizam

Da je ta nesvodivost plodan teren za raspravu, pokazale su diskusije na skupu. Jakobović Fribec, u komentaru na izlaganje Kristine Posilović o feminizmu kao sredstvu političke borbe, podsjetila je na složene odnose između liberalnog i socijalnog feminizma, a Coha je, razmišljajući o samoubojstvu na kraju *Kamena na cesti*, upozorila kako njegovoj psihoanalitičkoj interpretaciji valja dodati i eksplicirane rodoljubne konotacije, u smislu pokušaja kompenzacije u kolektivnoj majci prizvanoj u samom romanu kroz ideologem plaćuće

majke Hrvatske. To nije feministički odgovor na pitanje o samoubojstvu, ali smješta Zagorku, mimo shematskih ideoloških klasifikacija, u složeno povijesno vrijeme (o kojem je govorila i Stana Vukovac, posvetivši se Zagorkinom odnosu sa Strossmayerom). Istoj je tezi dala uvjerljive argumente i Lucija Benyovsky, tumačeći Zagorkinu ustrajnost u spoju feminizma i nacionalizma, i njezinu suzdržanost prema nadnacionalnom aktivizmu. Kad se 1918. u Budimpešti održavao svjetski kongres za žensko pravo glasa, Zagorka je umjesto na nj otišla na slavenski kongres u Prag, upozoravajući da, jednako kao žene, tako ni Hrvatska nema suverenitet (o sukobu Zagorke i feminističkog pokreta današnje se istraživačice mogu osloniti na klasične radove Lidije Sklevicky, a na skupu je Zagorkine odnose prema Mađarskoj obradila hungaristica Jolán Mann, dok je makedonsku recepciju istražila Katerina Petrovska Kuzmanova). Zagorkine nesuglasice na feminističkoj sceni imaju svoje klasne aspekte (uključuju njezin senzibilitet za "obične žene"), a spoj klasnog s nacionalnim kod nje je dakako nadaleko zaobišao eksplozivnu mješavinu nacionalnog socijalizma, koji je Zagorka zarana prepoznala kao društveno zlo. AFŽ kao konkurentna struja Komunističkoj partiji – to je dio Zagorkine priče, tvrdi Benyovsky, podsjećajući na inovativnost Zagorkinih ideja o demokraciji i feminizmu izrečenih u autobiografskom tekstu *Što je moja krivnja iz 1947.*, kad su joj takve ideje mogle samo štetiti.

I Marina Protrka išla je u pravcu razumijevanja Zagorkinih oscilacija između feminizma i nacionalizma. Liberalni Vladimir Mažuranić ženama je htio dati pravo da pišu dosjetkom kako "genij nema spola", no Protrka podsjeća i na romantični genij naroda. Nasuprot Mažuraniću, tada ugledni i staromodni Weber zagovara isključenje žena iz književnog rada, do čega je došlo kad se, nakon prvog općeg opismenjanja otvorenog svim domorocima i domorotkama, polje književnosti počelo omeđivati, a umjetnost se sve više oslobađala svrhe. O oblikovanju polja diskurzivne moći govorila je i Anita Groznica u okviru sistemske teorije, koja omogućava uočavanje tendencije sustava da naglasi asimetriju i granicu kojom isključuje, prikazujući se istovremeno kao prirodan i jedini moguć.

Popularnom tisku sa stajališta političke ekonomije medija svoje istraživanje posvetila je Marina Vujnović. Krećući se od privatnog do javnog, i proučavajući ekonomiju i politiku svakodnevnog života, takav pristup bavi se mehanizma reprodukcije kapitalizma kroz patrijarhat, a preko medija. I tu je stoga nužno bila riječ o subverziji unutar zadanog. Slijedeći poticajne postavke Mary Louise Roberts o novinarstvu kao teatru, odnosno kao prostoru mogućnosti za subverzivno djelovanje ženskog glasa, Vujnović je analizirala Zagorkin *Ženski list*, obuhvativši i u njemu neobjavljeni i dosad posve nepoznatu gradu.

O Zagorkinom senzibilitetu za "običnu ženu" govorila je Maša Kolanović, pitajući se ujedno o spomenutoj vezi obnove interesa za Zagorku s našim posttranzicijskim, konzumističkim i trivijalnim dobom. S jedne strane današnji feminizam kao ugledna akademska disciplina (za što mu u Hrvatskoj ne nedostaju ni tradicija ni talenti, pa očekuje tek institucionalnu afirmaciju), a s druge procvat popularne ženske kulture u kojoj je feminizam obuzdan tradicionalnim obrascima, podsjećaju na Zagorkinu vještinu pregovaranja između feminizma i popularnog. Ni danas nije zastarjelo pitanje o tome na koji način visoke ideje prilagoditi ženama čijom se sudbinom i srećom te ideje bave, a upravo je Zagorka pozivala feministice da pripitome svoj diskurs i ženama ga ponude u obliku šarenih bombona. Tu je ponovno riječ o artikulaciji prostora ženske moći, o traženju puta za ostvarenje identiteta unutar zadanog diskursa. Između mode i politike, ženu se ne može jednoznačno prikazati. Je li Zagorka bila cinična ili subverzivna kad je izjavila da će žene dobiti pravo glasa onda kad taj artikl uđe u modu? Kome se ona, zapravo, htjela narugati?

Čini se da se najveći dio sudionica skupa složio u smještaju Zagorkina glasa između kulturnog stereotipa i subverzije, u polifoniju ženskog identiteta, s jasnom prevagom feminističkog stava o samoostvarenju kao pretpostavci kolektivne rodne emancipacije žena. Zagorka tako istovremeno predstavlja bar nekoliko lica hrvatskog moderniteta, pa joj i ne tražimo, na sreću, jednog idejnog oca – a poočima, od Strossmayera do Marxa, ionako može biti više. ■

Naslov: Između stereotipa i subverzije
Datum: 13.12.2007
Država, Izvor, Izdanje: Hrvatska, Zarez, ,
Stranica: 10
Površina: 1907 cm²

Ni danas nije zastarjelo pitanje o tome na koji način visoke ideje prilagoditi ženama čijom se sudbinom i srećom te ideje bave, a upravo je Zagorka pozivala feministice da pripitome svoj diskurs i ženama ga ponude u obliku šarenih bombona. Tu je ponovno riječ o artikulaciji prostora ženske moći, o traženju puta za ostvarenje identiteta unutar zadanog diskursa

Popularni tisak i ženske teme